

România – Regim Hibrid?

Rolul social-democrațiilor în traiectoria unei democratizări (1990–1996)

***Abstract:** Today, many European countries (Hungary, Poland, Austria, Italy) are becoming part of an illiberal wave that threatens to modify completely the political and economic order of the European Union. Romania is not yet a member of this illiberal club, but according to several authors (Levitsky, Way, Zakaria, Bozoki), started its postcommunist evolution by being, for seven years, a hybrid regime. The main goal of this article is to determine whether this verdict is correct or not. A secondary goal is to observe the manner in which the ideological identity of the social-democratic party changed in these seven years (1990–1996). The successor and heir of the communist party that ruled Romania for more than 40 years, this party, under three different forms, was in power in the analysed period. Thus, in order to draw the map of the evolution of the Romanian political regime, we must focus on policies and events shaped by the social-democrats. During this process, we will also observe how the transition towards democracy was influenced by external factors, highlighting the fact that in the 1990s, approaching the membership of the European Union automatically meant distancing from the area of the hybrid regimes.*

***Keywords:** illiberal democracy, hybrid regime, social-democracy, transition, Romania.*

I. Cuvânt introductiv

Conceptul de „democrație iliberală” a fost introdus în spațiul public în ultimul deceniu al secolului trecut de către jurnalistul și publicistul american de origine indiană Fareed Zakaria, pentru a descrie un tip de regim politic în care existența alegerilor libere nu este dublată de respectarea drepturilor și libertăților cetățenești, iar guvernele prin acțiunile lor nu respectă limitele pe care i le setează legile fundamentale.¹

Politologul maghiar János Kis² consideră că termenul în sine poartă germeii unei contradicții: nu putem vorbi de existența unor democrații iliberale, pentru că iliberalismul unui asemenea tip de regim este incompatibil cu unele din cele mai elementare norme democratice. Astfel, așa-numitele democrații iliberale pot fi descrise corect cu ajutorul expresiei

„regim hibrid”. Un asemenea regim se află undeva în zona gri care separă democrațiile de dictaturi, combinând elementele democratice cu cele autoritare.

În articolul de față, voi fi adeptul abordării pe care ne-o propune Kis, fără a ignora background-ul teoretic pe care ni-l oferă Zakaria, sau alți autori care preferă terminologia propusă de acesta.

Poate fi considerată România astăzi un regim hibrid? Conform rapoartelor celor de la Freedom House, răspunsul la această întrebare

Eugen GABOR

Ph.D. candidate, National University
of Political and Administrative Studies (NUPAS),
Bucharest
Email: eugen.gabor24@gmail.com

este unul negativ. România are scoruri bune în ceea ce privește respectarea drepturilor politice și civile (2 la ambele categorii), și este considerată o democrație electorală, statutul ei fiind acela de țară liberă.³

Conform aceleiași organizații, există însă o perioadă în istoria ei postdecembristă în care România a fost un regim hibrid: 1990-1996. Scopul acestei lucrări este de a stabili care este valoarea de adevăr a acestei afirmații. Articolul este format din două secțiuni principale. Prima secțiune este cea în cadrul căreia va fi fixat cadrul teoretic. Aici voi prezenta viziunile a șase autori despre democrațiile iliberale/regimurile hibride: Fareed Zakaria, Guillermo O'Donnell, Larry Jay Diamond, Andreas Schedler, Steven Levitsky și Lucan A. Way. După ce cadrul teoretic va fi complet, voi expune elementele din el pe care se va baza analiza mea, stabilind criteriile în funcție de care voi putea să confirm sau să infirm ipoteza centrală a cercetării, conform căreia România a fost un regim hibrid între 1990 și 1996.

Cea de-a doua secțiune este cea care va conține analiza propriu-zisă. Având în vedere că în cei 7 ani România a fost guvernată de înaintașele actualului PSD, analiza se va axa pe acțiuni, decizii și evenimente modelate de către social-democrați. Scopul meu nu este doar acela de a stabili cât de iliberal a fost regimul politic românesc între 1990 și 1996, ci și acela de a realiza o hartă a evoluției ideologice a FSN/FDSN/PDSR din această perioadă.

Din punct de vedere metodologic, vor fi utilizate exclusiv instrumente de natură calitativă. Voi folosi în principal o abordare istorică, observând semnificația anumitor evenimente și văzând în ce fel se încadrează ele în tiparele pe care ni le prezintă cadrul teoretic.

II. Cadru teoretic

Am început secțiunea introductivă făcând referire la un articol publicat de Fareed Zakaria în revista „Foreign Affairs” în toamna lui 1997, articol intitulat „Ascensiunea Democrației Iliberale”. În debutul articolului, el explică faptul că democrația liberală, caracteristică statelor occidentale, nu are ca fundament doar existența unor alegeri libere și corecte, ci și domnia legii, separarea puterilor în stat și respectarea dreptului la liberă exprimare, a dreptului de asociere, a libertății religioase și a dreptului la proprietate.⁴ În mod evident, ne spune Zakaria, nu în toate democrațiile iliberale avem același grad de desconsiderare a acestor elemente. Există state în care derapajele sunt minore, există state în care alunecarea spre tiranie este aproape completă, și există și state plasate undeva între aceste două extreme. Exemplele oferite sunt următoarele: Argentina pentru prima categorie, Kazahstan și Belarus pentru a doua, și România și Bangladesh pentru a treia.⁵ Astfel, Zakaria ne încadrează în categoria democrațiilor iliberale moderate.

Una din observațiile autorului, este, după cum urmează să vedem în secțiunea următoare, foarte relevantă pentru cazul românesc: „În majoritatea democrațiilor iliberale, alegerile sunt rareori la fel de libere și corecte ca cele din Occident de astăzi, dar ele reflectă realitatea unei participări populare în politică și a susținerii pentru cei aleși.”⁶

Autorul aduce în discuție și ideea de „tiranie a majorității”, enunțată întâia oară de Alexis de Tocqueville, făcând următoarea observație: „Tendința unui guvern democratic de a crede că are suveranitate absolută (cu alte cuvinte, putere), poate duce la centralizarea autorității, deseori prin metode extraconstituționale și cu rezultate oribile.”⁷ Zakaria se referă și la rolul existenței unor tensiuni interetnice în societățile în care democratizarea nu este dublată de liberalizare. El susține că în asemenea condiții, alegerile tind să aducă la putere formațiuni naționaliste, care exacerbează tensiunile și pot, în cele din urmă, să declanșeze prin acțiunile

lor un război civil.⁸ În secțiunea următoare vom analiza pe scurt și felul în care social-democrații au gestionat relațiile cu minoritatea maghiară din România între 1990 și 1996.

Cu aproape patru ani înainte de apariția studiului lui Zakaria, politologul argentinian Guillermo O'Donnell publica în „Journal of Democracy” un articol în care propunea un alt termen pentru a caracteriza multe din democrațiile din exteriorul spațiului occidental: democrații delegative. Conform autorului, democrațiile delegative sunt tipuri de regim care succed regimuri autoritare, dar nu reușesc să devină democrații reprezentative, și nici nu par să se afle pe o cale care să ducă la acest model de democrație în viitorul apropiat.⁹

Autorul consideră că putem observa democrații delegative mai ales în America Latină și în Europa Centrală și de Est. El afirmă că în țările vizate, preluarea puterii de către un guvern legitim rezultat în urma unor alegeri libere nu a fost urmată de o „a doua tranziție”, care ar fi presupus instituționalizarea democrației reprezentative. Din contră, unele state au virat din nou spre autoritarism, în timp ce altele se mențin într-un echilibru precar.¹⁰

O'Donnell susține că patrimonialismul, clientelismul și corupția sunt caracteristice unei democrații delegative.¹¹ El oferă următoarea definiție: „*Democrațiile delegative se bazează pe premisa că oricine câștigă alegerile prezidențiale este îndreptățit să guverneze așa cum consideră el de cuviință, constrâns doar de relațiile de putere existente și de limitarea constituțională a mandatului. Președintele trebuie să fie întruparea națiunii și principalul custode și defensor al intereselor sale.*”¹²

Mergând pe linia pe care ulterior va păși și Zakaria, O'Donnell afirmă că democrațiile delegative sunt mai puțin liberale decât cele reprezentative. În schimb, el susține că acestea sunt mai democratice¹³, afirmație cu care, așa cum am văzut mai sus, Kis e în dezacord. Conform lui O'Donnell, electoratul ia decizia, însă după alegeri este obligat să aibă un rol exclusiv pasiv. Teza lui, exceptând eroarea de a considera că democrațiile delegative pot fi considerate mai democratice decât cele reprezentative, este una bine argumentată, însă are și neajunsul de a vedea doar în președinte persoana care în urma alegerilor poate deveni „delegatul” națiunii. După cum vedem în cazurile Ungariei și Poloniei, într-un regim parlamentar sau semi-prezidențial, acest delegat poate fi liderul guvernului, sau chiar un simplu parlamentar care conduce partidul de guvernământ. Mai mult decât atât, O'Donnell pare să nu ia în considerare faptul că odată ce obține puterea, liderul va încerca să intervină pentru a manipula în favoarea sa următoarele runde de alegeri.

Într-o democrație delegativă, președintele încearcă într-o măsură destul de mare să se bazeze pe tehnocrați, și ignoră acțiunile opoziției. Acțiunile președintelui, și mai ales politicile pe care încearcă să le impună asistat de tehnocrați, pot duce la conflicte între el și partidul cu ajutorul căruia și-a obținut funcția.¹⁴ Prin urmare, și popularitatea lui poate fi foarte fluctuantă, descreșteri spectaculoase putând să se producă într-un interval de timp foarte scurt.¹⁵

Așa cum urmează să vedem, multe din observațiile lui O'Donnell sunt relevante pentru cazul românesc, însă, per total, articolul său este mult mai potrivit pentru a înțelege situația țărilor din America de Sud decât situația țărilor din Europa Centrală și de Est. De altfel, una din marile hibe ale articolului este aceea că prezintă grupul țărilor fost comuniste din Europa Centrală și de Est ca pe unul omogen, el nearătând, spre deosebire de Zakaria, diferențele dintre țări în ceea ce privește gradul de liberalizare.

Primii doi autori asupra cărora mi-am îndreptat atenția au vorbit despre democrații liberale, respectiv delegative. Cel de-al treilea, sociologul politic Larry Jay Diamond, vorbește într-un articol publicat în 2002, tot în „Journal of Democracy”, despre regimuri hibride, uti-

lizând eticheta de „alegeri fără democrație”. El atrage atenția asupra faptului că atât politologi, cât și organizații precum Freedom House, aplicau, la începutul anilor 2000, prea ușor eticheta de democrație. De exemplu, țări precum Rusia, Ucraina sau Venezuela erau considerate democrații, când, în realitate, consideră autorul, mult mai potrivite pentru ele erau concepte precum sisteme autoritare competitive, sisteme de partid hegemonic sau regimuri hibride.¹⁶

Regimurilor hibride „...le lipsește o arenă a contestării suficient de deschisă, de liberă și de corectă pentru a permite o înlăturare ușoară de la putere a partidului de guvernământ, dacă acesta nu mai este preferat de o pluralitate a electoratului.”¹⁷

Dacă Zakaria și O'Donnell vorbesc, în general, doar despre trei tipuri de regimuri, Diamond are o abordare mai nuanțată, prezentând o imagine de ansamblu împărțită în șase categorii: democrații liberale, democrații electorale, regimuri ambigue, regimuri autoritare competitive, regimuri autoritare electorale hegemonice și regimuri autoritare închise.¹⁸

Dar în ce fel sunt fixate granițele dintre aceste categorii? Diferența dintre o democrație electorală și un regim autoritar competitiv este dată de gradul de libertate, corectitudine și incluziune al procesului electoral.¹⁹ Referitor la regimurile autoritare electorale hegemonice, una din principalele lor caracteristici este aceea că președinții obțin în alegeri mai mult de trei sferturi din numărul total de voturi.²⁰

În ceea ce privește încadrarea României într-una din cele șase categorii, tabelul prezentat de Diamond ne arată că la sfârșitul anului 2001, țara noastră putea fi considerată o democrație liberală. Cu toate acestea, conform raportului anual al Freedom House cu privire la drepturile și libertățile civile, scorul României nu era cel maxim: 2 (1 este scorul cel mai bun, 7 scorul cel mai slab).²¹ În secțiunea următoare mă voi referi mai detaliat la felul în care tranziția României spre democrație este reflectată în rapoartele Freedom House.

O ultimă observație a lui Diamond care este relevantă pentru cazul românesc, fie că ne referim la perioada 1990-1996, fie că ne referim la anul 2018, este legată de faptul că amploarea fenomenului corupției nu este specifică doar regimurilor hibride sau autoritare, ci și celor democratice.²²

Penultimul articol la care mă voi referi este de fapt un capitol dintr-o carte dedicată subiectului regimurilor autoritare competitive și publicată în 2006, capitol scris de politologul austriac Andreas Schedler. Intitulat „Logica autoritarismelor electorale”, studiul dezvoltă unele din ideile pe care le-am putut observa la Diamond, aducând în același timp în discuție o serie de argumente și perspective inovative.

Schedler observă că una din principalele dificultăți în întreprinderea de identificare a unui regim autoritar electoral este stabilirea gradului în care rezultatele alegerilor reflectă voința electoratului, și a gradului în care acestea sunt influențate de către manipularea autoritaristă.²³ Într-un asemenea tip de regim, „...manipularea de către stat a competițiilor electorale este atât de severă, de răspândită și de sistematică încât acestea nu mai pot fi considerate democratice.”²⁴

Autorul explică faptul că regimurile autoritare competitive pot fi descrise folosind trei strategii alternative. Fiecărei strategii îi este asociat câte un concept: democrație defectivă, regim hibrid și formă nouă de autoritarism. Democrațiile iliberale și democrațiile delegative sunt încadrabile sub umbrela termenului „democrație defectivă”. Cei care înțeleg faptul că este o eroare catalogarea drept democrații a unor sisteme politice iliberale le descriu drept regimuri hibride. În fine, cea de-a treia abordare propune folosirea etichetei de „dictaturi deghezate”, considerând că regimurile iliberale sunt doar noi fețe ale autoritarismului care în secolul XX apăruse mai ales sub chipul fascismului sau al comunismului.²⁵

Schedler explică faptul că viziunea lui se potrivește cu cea de-a treia strategie descrisă în paragraful anterior. El susține că autoritarismele electorale/competitive au în comun cu democrațiile electorale/iliberale lipsa sistemului de checks and balances, absența imparțialității justiției și lipsa integrității birocratice. Diferența este dată de faptul că primele nu beneficiază de alegeri libere și corecte.²⁶

Vorbind despre maniera în care putem identifica o veritabilă democrație liberală, Schedler introduce în discuție un argument care îi aparține politologului american de origine poloneză Adam Przeworski: „*Democrația presupune posibilitatea alternanței la putere, dar fără experiența concretă a alternanței, nu putem ști dacă partidul de guvernământ ar fi dispus să renunțe la putere într-un mod pașnic sau nu în cazul unei înfrângeri electorale.*”²⁷ Concluzia pe care o trag de aici este următoarea: un regim poate să treacă din categoria celor hibride în cea a celor democratice înainte de momentul primei alternanțe la guvernare, însă confirmarea faptului că tranziția este una încununată de succes nu poate veni decât în momentul realizării alternanței.

Schedler observă că, potrivit celor de la Freedom House, putem vorbi de o societate deschisă din punct de vedere politic dacă opoziția obține un număr semnificativ de voturi, are o influență relativ ridicată în procesul de luare a deciziilor, și își îmbunătățește rezultatele de la un ciclu electoral la altul.²⁸

Cadrul teoretic pe care se va baza analiza mea nu poate fi complet fără prezentarea unor elemente dintr-una din cele mai influente și mai recente lucrări dedicate subiectului regimurilor hibride, scrisă de politologii americani Steven Levitsky și Lucan A. Way: *Autoritarianism Competitive: Regimuri Hibride după Războiul Rece*. În această carte, publicată în 2010, Levitsky și Way încearcă să creeze o imagine de ansamblu a felului în care au evoluat regimurile hibride după 1991.

Autorii oferă câteva criterii de diferențiere a democrațiilor de regimurile hibride și regimurile autoritare, pe care le voi utiliza și eu în secțiunea următoare. Astfel, într-o democrație avem următoarea situație: alegerile libere și corecte sunt unica modalitate de a obține puterea politică, libertățile civile sunt respectate, partidele de opoziție intră în competiție de pe picior de egalitate cu cele de guvernământ, iar nivelul predictibilității rezultatelor nu este unul ridicat. Într-un regim hibrid, chiar dacă există opoziție și sunt organizate alegeri libere, ele nu sunt corecte, nu sunt unica modalitate de a accede la putere, iar drepturile civile nu sunt întotdeauna respectate. Prin urmare, nivelul de predictibilitate al rezultatelor alegerilor este unul ridicat.²⁹

Levitsky și Way se concentrează în cel de-al treilea capitol al cărții asupra Europei Centrale și de Est. Prima lor observație legată de România este următoarea: chiar dacă era subdezvoltată din punct de vedere economic și social în 1989, și lăsa în urmă un regim deosebit de închisat și opresiv, țara noastră a reușit cu succes să traverseze perioada de tranziție și să devină o democrație liberală.³⁰ Conform autorilor, această reușită a fost în bună măsură influențată și de prezența unor factori externi: schimburi comerciale din ce în ce mai intense, emigrare pe scară largă, apariția în regiune a mass-mediei occidentale, a unor ONG-uri, partide și organizații internaționale.³¹

Autorii observă că România reprezintă un caz de preluare a modelului democratic occidental de un succes răsunător, în condițiile în care, cu excepția Albaniei, este țara comunistă care a trecut prin cea mai lungă perioadă neîntreruptă de represiune de natură stalinistă.³² În pofida poziției extrem de defavorabile de pe care pornea în procesul de tranziție, și în pofida fap-

tului că era condusă de un lider considerat autoritar, România a reușit să se conecteze relativ repede și ușor la universul occidental al democrațiilor liberale și economiilor capitaliste.³³

Levitsky și Way subliniază faptul că cei care preiau puterea după Revoluția din 1989 sunt, în bună măsură, foști oficiali comuniști, însă, în același timp, evidențiază și faptul că opoziția are de suferit nu doar din cauza obstacolelor pe care guvernării i le pun în față, ci și din cauza facționalismului și a incapacității de a-și adapta mesajul în așa fel încât să ajungă la cea mai mare parte a electoratului.³⁴

Prin urmare, una din concluziile autorilor este aceea că democratizarea și liberalizarea României se datorează, în primul și primul rând, constrângerilor venite din exterior.³⁵ În secțiunea următoare voi încerca să stabilesc în ce măsură această concluzie este conformă cu realitatea.

Analiza mea va lua în considerare toate conceptele descrise mai sus, încercând să determine care dintre ele se potrivește cel mai bine pentru a descrie România perioadei 1990-1996, sau România unui anumit interval din această perioadă. Cele mai importante pentru stabilirea unui verdict vor fi criteriile pe care ni le propun Levitsky și Way. Așa cum am amintit, voi prefera să folosesc termenul de regim hibrid mai degrabă decât pe cel de democrație iliberală, însă asta nu înseamnă că voi ignora unele din observațiile lui Zakaria.

III. Social-democrații și tipul de regim din România (1990–1996)

1. Evadarea din neant: România între 22 decembrie 1989 și 20 mai 1990

Printre particularitățile cazului românesc nu se regăsesc doar gravitatea crizei economice și sociale și închistarea și opacitatea extremă a regimului comunist, ci și faptul că înlăturarea acestui regim nu are loc prin negocieri, ci printr-o revoluție violentă. Noua structură care preia puterea este Frontul Salvării Naționale (FSN). Ea include atât foști demnitari comuniști, cât și disidenți anti-comuniști. Programul Frontului, comunicat pe 22 decembrie 1989, stipula, printre altele, trecerea la un sistem politic democratic pluralist, organizarea de alegeri libere, separarea puterilor în stat și renunțarea la economia centralizată în favoarea unui model bazat pe liberă inițiativă și competență.³⁶ Primii pași în direcția instaurării pluralismului politic se vor face pe 31 decembrie 1989, când Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN) adoptă „...*Decretul-lege nr. 8, privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice din România și a organizațiilor obștești...*”³⁷ Per total, programul era unul potrivit pentru a fi punctul de plecare în construirea unui regim democratic și liberal. Drumul transformării lui în realitate avea însă să se dovedească unul foarte anevoios.

Primele tensiuni apar în ianuarie 1990, când FSN decide să se transforme dintr-o structură care deține temporar, până la alegeri, puterea politică, în partid³⁸, deși inițial reprezentanții ai Frontului dăduseră asigurări că acest lucru nu se va întâmpla.³⁹ Această decizie provoacă o serie de proteste de stradă, la care participă mai ales susținători ai recent reînființatelor partide istorice (Partidul Național Liberal – PNL, Partidul Național Țărănesc – Creștin Democrat – PN?-CD și Partidul Social Democrat Român - PSDR). Felul în care cei care dețin puterea se raportează la aceste proteste trădează tendințe autoritare. Cei care ies în stradă sunt considerați obstacole în calea implementării programului FSN. Sunt organizate contramanifestații, care degenerază în violențe. În mod evident, recurgerea la violență nu este caracteristică doar

uneia dintre tabere, însă incapacitatea (sau lipsa voinței) de a preîntâmpina sau limita asemenea acțiuni reprezintă un fapt care pune sub semnul întrebării atașamentul complet al liderilor FSN față de valorile democratice. Asta mai ales având în vedere că unii dintre cei care vor încerca să îi reducă la tăcere pe protestatari sunt muncitori minieri veniți, cu asentimentul autorităților, din Valea Jiului. Prima mineriadă are loc pe 28 ianuarie 1990, și deschide un lung șir de asemenea intervenții violente, care „...au afectat instaurarea statului de drept, funcționarea instituțiilor statului, coeziunea socială și imaginea externă a României.”⁴⁰

Putem vedea deci că felul în care FSN reacționează atunci când opoziția organizează manifestații stradale este un prim semn care ne arată că, la începutul lui 1990, România proaspăt desprinsă de comunism este un regim hibrid. Un al doilea semn ține de felul în care a fost construită noua structură temporară care va deține puterea.

FSN devine oficial partid pe 6 februarie 1990. Trei zile mai târziu e constituit Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN). CPUN are 255 de membri, din care 224 sunt reprezentanți ai partidelor politice. Din aceste 224 de locuri, 112 revin unor reprezentanți ai FSN.⁴¹ Ar fi absurd să spunem că cele 224 de poziții ar fi trebuit să fie împărțite în mod egal între partidele politice care au devenit parte a CPUN. Însă este evident faptul că în momentul în care FSN și-a alocat un număr de locuri egal cu numărul deținut de toate celelalte partide la un loc, a arătat că pune bazele a ceea ce Levitsky și Way numesc „an uneven playing field”.

Între 15 și 20 martie tensiunile interetnice dintre români și maghiari vor duce, la Târgu Mureș, la violente înfruntări stradale⁴². Unele voci din spațiul public românesc consideră faptul că acele violențe nu au degenerat într-un conflict civil pe scară largă drept una din marile reușite ale liderilor FSN. Datorită lui Ion Iliescu și a colaboratorilor săi, spun ele, România e evitat în extremis să ajungă în situația Iugoslaviei. Pe de o parte, această comparație este una total nepotrivită. Iugoslavia era o federație de republici, fiind foarte eterogenă din punct de vedere etnic și religios. România, în schimb, avea doar o problemă cu o minoritate care nu reprezenta decât 7% din populația țării.⁴³ Pe de altă parte însă, este de apreciat că liderii FSN nu au adoptat un discurs naționalist cu accente șovine, și au continuat să respecte drepturile minorităților naționale, mai ales având în vedere că începutul campaniei electorale bătea la ușă. Prin urmare, dacă ne uităm la felul în care cei care dețin puterea se raportează la minoritățile etnice, putem observa că în cazul României una din caracteristicile iliberalismului observate de Zakaria nu este prezentă.

Pe 22 aprilie începe campania electorală, și odată cu ea și marea manifestație a opoziției din Piața Universității. Implicate sunt, printre diverse structuri, și partidele istorice. Faptul că autoritățile permit desfășurarea acestei manifestații, care va continua neîntrerupt până la data alegerilor, este un comportament compatibil cu normele democratice. Despre ce se întâmplă în Piața Universității după alegeri, voi vorbi mai detaliat în subcapitolul următor.

În desfășurarea campaniei electorale, putem observa un element pe care Levitsky și Way îl consideră caracteristic regimurilor autoritare competitive: „*Opoziția majoră este legală și poate participa în mod deschis la competiție, însă este dezavantajată în mod semnificativ de abuzurile celor care dețin puterea.*”⁴⁴ Printre aceste abuzuri se numără nerespectarea unor drepturi civile, politizarea autorităților electorale și limitarea accesului la mass-media al reprezentanților opoziției. Televiziunea publică era subordonată puterii politice⁴⁵.

Rezultatele alegerilor prezidențiale au fost următoarele: câștigător a fost liderul FSN și al CPUN, Ion Iliescu (85,07% din voturi), urmat de Radu Câmpeanu (10,64% - PNL) și Ion Rațiu (4,29% - PN?-CD)⁴⁶. La parlamentare, FSN a obținut peste 66% atât la alegerile pentru Senat,

cât și la cele pentru Adunarea Deputaților. Chiar dacă fraudele nu au lipsit, este indubitabil faptul că alegerile din 20 mai 1990 au reflectat voința din acel moment a majorității electoratului. Din acest punct de vedere, România pare, privită prin lentila pe care ne-o oferă Zakaria, un regim iliberal: alegerile libere, dar nu și corecte, demonstrează implicarea populației în luarea deciziilor și sprijinul acesteia pentru guvernanți.

Dacă e să încadrăm România momentului 20 mai 1990 într-una din cele 6 categorii pe care ni le propune Diamond, în opinia mea, țara noastră poate fi considerată un regim autoritar electoral hegemonic. Victoriile categorice obținute de FSN și mai ales de Ion Iliescu, cât și derapajele lor nedemocratice din primele luni ale anului 1990, ne permit să emitem acest verdict. După cum urmează să vedem, până la finalul anului 1992, situația se va schimba în mod semnificativ.

2. 20 mai 1990 – 11 octombrie 1992: luminița de la capătul tunelului, sau luminița dintre tuneluri?

Cel mai important eveniment pentru incipienta democrație românească, petrecut în perioada imediat următoare alegerilor de pe 20 mai, este mineriada de pe 13-15 iunie, care a pus capăt protestelor din Piața Universității, la aproape două luni de la declanșarea acestora. Protestele, cunoscute sub numele de „fenomenul Piața Universității”, trebuie împărțite în două intervale de timp: înainte și după 20 mai. Până la alegeri, Piața Universității a reprezentat principala tribună electorală a opoziției. După alegeri însă, având în vedere că rezultatele acestora erau incontestabile, o bună parte din organizatori s-au retras. Printre cei care părăsesc, în mod formal cel puțin, manifestațiile, se regăsesc atât Liga Studenților, cât și PN?-CD. Rămân în schimb organizații mai puțin cunoscute, precum Asociația 16-21 Decembrie și Liga Poporului.⁴⁷

Atunci când se vorbește în spațiul public românesc despre fenomenul Piața Universității, se comit două erori majore. Prima dintre ele, cea mai vizibilă și mai prezentă, este aceea de a idealiza manifestațiile, și pe cei care au luat parte la ele. De regulă, ea vine la pachet cu ignorarea faptului că natura protestelor și componența participanților la ele s-a schimbat într-o bună măsură imediat după 20 mai. Odată încheiată campania electorală, Piața Universității a devenit centrul unei mișcări de contestare a unui președinte și al unui legislativ care fuseseră alese într-un scrutin care, deși viciat, fusese primul din istoria României care fusese liber, și în care se folosiseră votul universal (până în 1946 femeile nu aveau drept de vot la alegerile generale). Într-adevăr, mulți dintre cei care foloseau eticheta de „neocomunism” se temeau că România era pe drumul de a se întoarce la un sistem autoritar cu un partid-unic și lider cu puteri nelimitate. Privind retrospectiv, teama aceasta nu era una justificată, dar, având în vedere evoluțiile din primele luni ale anului 1990, nu era nici pe departe irațională.

Trebuie spus și faptul că nu toți cei care au protestat în Piața Universității erau fideli unor valori și principii democratice. Existau persoane și grupuri cu viziuni radicale, apropiate de filosofia extremei drepte românești din perioada interbelică. Aceste persoane nu erau majoritare în Piața Universității, și mesajul lor nu era și mesajul opoziției, însă a nega faptul că au fost prezente e la fel de greșit ca a spune că Piața Universității era un cuib de legionari și nimic mai mult.

A doua eroare majoră comisă în discuțiile despre mineriadă, venită dintr-o cu totul altă zonă decât prima, este aceea de a considera Piața Universității creuzetul unui amestec de ostilitate la democrație, conservatorism social și libertarianism economic, care va deschide calea pentru

dominația ideologiei neoliberale în societatea românească, condamnându-ne la inegalitate și subdezvoltare. Dacă prima eroare e vizibilă în discursul intelectualilor și pseudo-intelectualilor de dreapta, majoritari în spațiul public românesc, cea de-a doua e prezentă la intelectuali de stânga. Din nou, avem de-a face cu argumente care simplifică prea mult un fenomen complex.

Se poate discuta despre cât de inspirată și utilă a fost decizia unora de a rămâne în Piață după 20 mai. Se poate vorbi chiar și de gradul de compatibilitate al gestului lor cu valorile liberale. Se împotriveau ei unui lider cu tendințe autoritare? Răspunsul la această întrebare este în mod incontestabil unul afirmativ. Era rămânerea în stradă contrară spiritului democratic și legii informale din sistemele liberale conform căreia cei care câștigă alegerile beneficiază din partea presei și a societății civile de o perioadă de grație de câteva luni în care atacurile la adresa lor au o intensitate mai redusă? Oferirea unui răspuns clar la această întrebare reprezintă o misiune mai dificilă.

Nu este scopul acestui articol să stabilească cine este vinovat pentru mineriada de pe 13-15 iunie din punct de vedere juridic. De altfel, un proces aflat în desfășurare se va solda cu un verdict în acest sens.⁴⁸ Ceea ce pot să afirm este că Ion Iliescu și apropiații lui nu s-au comportat în acele zile precum liderii unei democrații liberale.

Într-adevăr, Piața Universității era ocupată ilegal, iar în ziua de 13 iunie unii manifestați au recurs la acțiuni violente. Au avut loc ciocniri cu forțele de ordine, și televiziunea publică a fost ocupată⁴⁹. Nu au lipsit nici actele de vandalism. Într-o democrație veritabilă însă, răspunsul nu putea să fie ațâțarea unor categorii sociale asupra protestatarilor, ceea ce în mod inevitabil ducea la exacerbarea violențelor, și nici utilizarea muniției de război împotriva celor din Piață. Chiar și dacă presupunem că violențele nu au fost în niciun fel rodul acțiunii unor persoane infiltrate în rândul manifestaților, nu există justificare pentru faptul că cei aflați la putere nu au împiedicat confruntările care s-au soldat cu numeroase victime. Într-o democrație veritabilă, forțele de ordine aflate în subordinea Ministerului de Interne ar fi avut misiunea nu doar de a răspunde la violențele protestatarilor, ci și de a împiedica intersectarea lor cu grupuri de contramanifestanți, sau de mineri veniți din provincie cu scopul declarat de a se substitui în mod ilegal tocmai acestor forțe de ordine. Uneori mai putem vedea și în democrații liberale reprimări violente ale unor proteste. Spania reprezintă unul din exemplele cele mai recente și mai cunoscute.⁵⁰ Însă aceste reprimări vin întotdeauna din partea autorităților, nu din partea unor grupuri cu un profil social semnificativ diferit de cel al protestatarilor.

Per total, mineriada din 13-15 iunie este încă un argument în favoarea afirmației că România anului 1990 era un regim hibrid. Și mai mult decât atât, este un eveniment care ne arată că FSN, în acel moment, nu era nici pe departe un partid social-democrat. Liderii unui partid social-democrat veritabil nu ar fi permis niciodată desfășurarea unui conflict cu consecințe atât de nefaste pentru coeziunea socială a țării.

După rezolvarea într-o manieră atât de nefericită a crizei provocate de continuarea protestelor din Piața Universității și după 20 mai, noul legislativ își începe activitatea, și pe 28 iunie investește guvernul FSN condus de către Petre Roman. Programul executivului copiază într-o anumită măsură programul FSN din 22 decembrie 1989.⁵¹

În iulie 1990, România este vizitată pentru prima oară de către Thierry de Montbrial, filosof și economist francez. În jurnalul în care el descrie impresiile sale din această călătorie, regăsim mai multe detalii relevante pentru lucrarea de față. În primul rând, de Montbrial observă că echipa ministerială conține numeroși tehnocrați. De altfel, autorul își amintește că premierul Petre Roman i-a spus într-o discuție privată că un guvern tehnocrat este potrivit, având în

vedere că nu se ajunsese încă într-o „...fază politică.”⁵² Conform lui O'Donnell, plasarea unor tehnocrați în poziții cheie este o caracteristică a democrațiilor delegative. Thierry de Montbrial observă și că, chiar dacă nu este un democrat veritabil, Iliescu nu este nici un dictator dornic de replicarea modelului Ceaușescu: „*Cât de absurd e să pretinzi că aici „nimic nu s-a schimbat” și că Iliescu nu este decât un nou Ceaușescu!*”⁵³. Filosoful ajunge la această concluzie observând evoluțiile care se petrec în politica și societatea românească, și discutând atât cu reprezentanți ai puterii, cât și cu reprezentanți ai opoziției. El subliniază faptul că persoane aflate în tabere diferite, premierul Petre Roman și liderul PNL Radu Câmpeanu, ajungeau la o concluzie similară: reînțoarcerea la dictatură, realunecarea completă în autoritarism este imposibilă.⁵⁴

La finalul lunii iulie conducerea FSN este preluată de Petre Roman. În octombrie 1990, Roman prezintă în fața legislativului un raport despre starea economică a țării, în care susține că prioritare sunt procesul de privatizare și atragerea de investiții străine. În aceeași lună, este semnat Acordul comercial și de cooperare economică între Comunitatea Economică Europeană (CEE) și România.⁵⁵ Conectarea României la lumea occidentală, în pofida numeroaselor evenimente negative din prima parte a anului, începuse.

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1990 ajunge la concluzia că România nu este o țară liberă. Scorurile la cele două categorii ne plasează în zona de graniță dintre regimurile autoritare competitive și cele închise. Este menționat faptul că alegerile au fost libere și corecte, cu mențiunea că nu se poate vorbi despre o corectitudine completă având în vedere obstacolele care au fost puse în fața partidelor de opoziție în campania electorală. Punerea sub control politic a justiției, a televiziunii publice, a forțelor de ordine, toate acestea au contribuit la verdictul pe care l-au oferit cei de la Freedom House.⁵⁶

Anul 1991 debutează cu două evenimente care apropie și mai mult România de democrațiile liberale din vestul Europei. În primul rând, pe 30 ianuarie, suntem incluși în grupul țărilor care pot beneficia de ajutor în cadrul programului PHARE, creat special pentru a înlesni tranziția fostelor țări comuniste din Europa Centrală și de Est de la economia centralizată la cea de piață. În al doilea rând, pe 1 februarie, România capătă statutul de invitat special în Consiliul Europei (CE), organizație în care „...pot fi primite statele europene care acceptă principiile statului de drept și respectă drepturile și libertățile fundamentale ale omului.”⁵⁷

În martie 1991 se desfășoară Convenția Națională a FSN, la care Petre Roman este reconfirmat ca lider al partidului. La acest eveniment este prezentat un document programatic, intitulat „Un Viitor pentru România”, în care se încearcă și conturarea unei identități doctrinare pentru formațiune. Astfel, se afirmă că FSN este un „...partid de centru stânga care se inspiră din valorile social-democrației moderne europene”⁵⁸. În mod normal, acest moment ar fi putut marca depășirea perioadei tehnocrate și intrarea în acea fază politică de care îi vorbise Petre Roman lui Thierry de Montbrial. Cu alte cuvinte, acțiunea guvernamentală putea să fie bazată în continuare nu doar pe argumentele deja clasice legate de necesitatea democratizării și a trecerii la economia de piață, ci și pe un set ideologic coerent de valori și principii, plasând astfel tranziția românească, cel puțin temporar, sub semnul social-democrației, și nu al neoliberalismului care în Occident deja capătă statutul de ideologie hegemonică. După cum urmează să vedem, din păcate nu s-a întâmplat asta, în anii următori tehnocrații continuând să ocupe poziții importante și atașamentul FSN și al partidelor succesoare față de social-democrație fiind, în cel mai bun caz, unul limitat.

Ultima parte a anului 1991 este marcată de două evenimente foarte importante pentru România, evenimente care au efecte diferite asupra menținerii țării în clubul regimurilor hibride. Primul eveniment este mineriada din septembrie, mineriadă care va duce la o schimbare de guvern. Al doilea eveniment este adoptarea unei noi legi fundamentale, în urma votului pozitiv acordat la un referendum ținut în luna decembrie.

Cea de-a patra mineriadă (24-28 septembrie) este declanșată de refuzul premierului de a se deplasa în Valea Jiului pentru a discuta cu minerii, care aveau o serie de nemulțumiri și revendicări. Aceștia vor ajunge din nou la București, dar de data asta nu se vor răfui cu protestatarii anti-FSN, ci vor ataca sediul Guvernului.⁵⁹ Minerii solicitau atât demisia premierului, cât și demisia președintelui. Doar primul va accepta însă să-și părăsească funcția.

În mod paradoxal, mineriada va avea însă și un efect pozitiv asupra consolidării pluralismului politic în țara noastră. Noul guvern, în fruntea căruia Iliescu va desemna un tehnocrat, Theodor Stolojan, va avea în componență și reprezentanți ai unor partide de opoziție, printre care și PNL.⁶⁰ Ar fi complet eronat să afirmăm că prin oferirea câtorva poziții ministeriale unor reprezentanți ai opoziției, Ion Iliescu a transformat peste noapte România într-o democrație liberală. În același timp însă, după acest moment, România nu mai poate fi considerată un regim autoritar electoral hegemonic. Este dificil să folosești eticheta de „hegemonic” după crearea unei coaliții de guvernare care include și un partid istoric prezent în Piața Universității.

Prin urmare, concluzia mea este următoarea: în octombrie 1991 România încetează să mai fie un regim autoritar electoral hegemonic, însă nu devine o democrație liberală, ci intră într-o zonă ambiguă, putând fi considerată un regim hibrid atipic. Dacă este o categorie de care România se apropie odată cu investirea noului executiv, aceasta este cea a democrațiilor delegative, descrisă de O'Donnell.

Până la finalul anului, România va avea o nouă Constituție. Pe 21 noiembrie, în Parlament, este aprobat proiectul legii fundamentale. S-au purtat negocieri, și unele partide s-au opus fie proiectului în integralitatea sa, fie anumitor puncte ale acestuia.⁶¹ Nu se poate spune însă că legea fundamentală era exclusiv rodul viziunii FSN. Trebuie menționat și faptul că proiectul fusese prezentat și reprezentanților Consiliului Europei.⁶² Per total, se poate spune că atât modul în care a fost construită, cât și conținutul noii Constituții au reprezentat pentru România pași în direcția ieșirii din zona regimurilor iliberale.

Referendumul a avut loc pe 8 decembrie 1991: 77,3% dintre cei care s-au prezentat la urne au votat în favoarea adoptării legii fundamentale.⁶³ În ceea ce privește prevederile noii legi fundamentale, ele erau fără îndoială potrivite pentru o democrație liberală. Tipul de regim implementat era unul republican semi-prezidențial. Referitor la drepturile și libertățile politice și civile, erau garantate egalitatea în fața legii, dreptul la viață, integritate fizică și psihică, dreptul la liberă circulație etc. Constituția se concentra nu doar asupra drepturilor politice și civile, ci și asupra unor drepturi sociale. Chiar în al treilea alineat al primului articol se precizează faptul că România este stat social.⁶⁴ Prin urmare, așa cum am amintit și mai sus, începând cu 8 decembrie 1991, România avea o lege fundamentală perfect compatibilă cu valorile și normele unei democrații liberale. În privința practicii politice însă, mai rămâneau multe progrese de făcut.

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1991 confirma faptul că anumite progrese fuseseră înregistrate, mutând România din grupul țărilor care nu erau libere în cel al celor parțial libere. Scorul pentru cele două categorii de drepturi în jurul cărora era construit raportul rămânea mic: 5 atât la drepturile politice, cât și la cele civile. Asemenea rezultate ne mențineau în zona regimurilor autoritare competitive.⁶⁵

Anul 1992 este cel în care se desfășoară primele alegeri prezidențiale, parlamentare și locale de după adoptarea Constituției, și este totodată și anul rupturii complete dintre Ion Iliescu și Petre Roman. Între 27 și 29 martie 1992 are loc Convenția Națională a FSN, care va deveni scena unei confruntări politice deschise între partizanii lui Ion Iliescu și cei ai lui Petre Roman. Câștig de cauză vor avea aceștia din urmă, moțiunea lor primind votul majorității delegaților. Totodată, Roman este reconfirmat ca lider al formațiunii, iar Iliescu nu este acceptat ca reprezentant la partidului la prezidențialele care urmau să fie organizate în toamnă.⁶⁶ Astfel, „...o serie de parlamentari, miniștri, prefecți și alți demnitari își vor da demisia din partid și vor crea o nouă formațiune politică, denumită Frontul Democrat al Salvării Naționale.”⁶⁷

Pe 29 aprilie 1992 dosarul constituirii Frontului Democrat al Salvării Naționale (FDSN) este depus la Tribunalul Municipiului București (TMB). Din punct de vedere doctrinar, este specificat faptul că FDSN va fi un partid de centru-stânga, care va adopta modelul partidelor social-democrate din vestul Europei.⁶⁸

Scindarea FSN a avut, în mod evident, un efect pozitiv asupra consolidării pluralismului politic din România. Spargerea monolitului care domina politica românească, și existența unui oarecare echilibru de forțe între cele două partide care au rezultat în urma rupturii, nu putea fi considerată decât benefică pentru îndepărtarea României de zona autoritarismelor.

O'Donnell menționa că în democrațiile delegative conflictele dintre președinte și partidul cu ajutorul căruia și-a obținut funcția sunt frecvente. Prin urmare, ruperea FSN ne îndepărtează într-adevăr de categoria regimurilor autoritare competitive, dar nu ne apropie în mod neapărat de cea a democrațiilor liberale. În schimb, ne face să ne asemănăm din ce în ce mai mult cu democrațiile delegative sud-americane.

În vara lui 1992 au loc mai multe evenimente care țin de pregătirea alegerilor. Pe 16 iulie are loc prima ședință a Consiliului Național al Audiovizualului (CNA), structură creată în primul rând pentru a garanta corectitudinea manierei în care mass-media (exceptând presa scrisă) urma să prezinte în campania electorală mesajele participanților la alegeri. Primul președinte al CNA a fost Titus Raveica, reprezentant al FDSN.⁶⁹ Crearea structurii reprezenta un pas necesar în direcția desprinderii mass-media de sub influența politicului. Funcționarea ei însă avea să nască destule controverse și la multă vreme după ce România ieșise din zona regimurilor hibride.

Alegerile parlamentare și prezidențiale au loc pe 27 septembrie. La legislative, FDSN s-a clasat pe primul loc, obținând 27,71% din voturi la Camera Deputaților și 28,29% la Senat. CDR și FSN s-au clasat pe pozițiile următoare.⁷⁰ Putem observa că scorul partidului condus în mod informal de Ion Iliescu scăzuse în doi ani și patru luni cu aproape 40%. Nu doar că nu se mai poate vorbi de existența unei hegemonii electorale, ci nici măcar de cea a unui autoritarism competitiv, având în vedere acest rezultat. Partidele dominante din regimurile autoritare competitive reușesc aproape întotdeauna, prin construirea aceluia „uneven playing field”, să obțină rezultate care fie le asigură majoritatea parlamentară, fie le permit să guverneze în coaliție cu partide-satelit. Sigur, nici în cazul alegerilor parlamentare la care ne referim nu putem afirma că toți competitorii au plecat de pe poziții egale, însă alegerile au fost libere, și au fost semnificativ mai corecte decât cele din mai 1990.

La prezidențiale, în cel de-al doilea tur de scrutin, desfășurat pe 11 octombrie, Ion Iliescu a câștigat, obținând 61,43% din voturi.⁷¹ Alegerile din 1992 confirmă faptul că România a progresat semnificativ în perioada trecută de la confruntarea electorală din mai 1990 în procesul ei de transformare dintr-un regim autoritar într-unul democratic și liberal. Multe probleme

rămâneau însă nerezolvate. Independența justiției și a presei sunt exemple foarte bune în acest sens. Totodată, criza economică și socială se adâncea, și treptat sărăcia și inegalitatea deveneau principala problemă a României, devansând iliberalismul.

În care dintre categoriile propuse de Diamond poate fi încadrată România toamnei anului 1992? Așa cum am arătat mai sus, folosirea etichetei de autoritarism competitiv poate părea prea dură, iar folosirea etichetei de democrație electorală poate părea prea blândă. Dacă ne uităm la informațiile teoretice propuse de alți autori, observăm că România are caracteristici care o apropie de modelul democrației delegative a lui O'Donnell. Așa cum am mai amintit, inspirându-mă din observațiile făcute de Kis, încerc să evit alăturarea termenului de „democrație” unui regim care încă avea carențe semnificative în respectarea drepturilor politice și civile. Încercând să simplificăm o imagine destul de complexă, cred că putem afirma că România era în momentul respectiv un regim hibrid atipic, ambiguu, care se potrivea parțial cu tiparul pe care Guillermo O'Donnell îl denumise „democrație delegativă”.

3. 11 octombrie 1992 – 17 noiembrie 1996: Drumul către alternanță

Tehocratul Nicolae Văcăroiu a fost desemnat de Ion Iliescu să formeze noul executiv. Din punct de vedere al componenței, guvernul avea să fie jumătate politic, jumătate tehnocrat.⁷² Executivul a fost investit pe 19 noiembrie de către o coaliție parlamentară informală din care, pe lângă FDSN, mai făceau parte PUNR-ul condus de Gheorghe Funar, Partidul România Mare (PRM), condus de Corneliu Vadim Tudor și Partidul Socialist al Muncii (PSM), condus de fostul premier comunist Ilie Verdeț. Coaliția avea să fie cunoscută în epocă sub numele de „Patrulaterul roșu”⁷³. Chiar dacă FDSN reușise cel puțin parțial să abandoneze practica politică specifică vechiului regim, maniera în care își alegea aliații ne arată clar că în acel moment nu putea fi considerat un veritabil partid social-democrat.

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1992 confirmă faptul că România făcuse progrese importante în ultimele 12 luni. Chiar dacă statutul țării rămâne acela de „parțial liber”, este menționat faptul că sistemul politic s-a transformat dintr-unul cu partid dominant într-unul democratic semi-prezidențial. Scorul se îmbunătățește, atât la capitolul libertăți civile, cât și la capitolul libertăți politice, coborând în ambele cazuri de la 5 la 4. Acest scor plasa România undeva în zona de graniță dintre regimurile ambigue și democrațiile electorale.⁷⁴

La începutul anului 1993 se fac noi pași în direcția întăririi cooperării cu țările occidentale. Astfel, pe 1 februarie, la Bruxelles, „...are loc ceremonia semnării Acordului european de asociere între CEE și România, prin care România obține statutul de membru asociat al CEE.”⁷⁵

În paralel cu debutul procesului de europenizare a României, se încearcă și începerea unui proces de europenizare a principalului partid de guvernământ. Pe 9-10 iulie 1993 are loc Convenția Extraordinară a FDSN, ocazie cu care are loc fuziunea formațiunii, prin absorbție, 3 partide neparlamentare. Noul nume al partidului este Partidul Democrației Sociale din România (PDSR).⁷⁶ Acest eveniment nu a reprezentat decât un exercițiu de cosmetizare a imaginii: PDSR continua să meargă pe linia FDSN, neacționând după un set foarte bine definit de valori și principii ideologice. În mod evident, în fruntea partidului existau oameni cu convingeri de stânga, și Ion Iliescu era unul dintre ei. Totodată, guvernul încerca să limiteze costurile sociale ale reformelor, dar, per total, felul în care au fost realizate aceste reforme, și în special

privatizările, ignorarea revendicărilor sindicale, toleranța față de corupție, precum și asocierea cu partide extremiste și derapajele în ceea ce privește respectarea independenței justiției și presei, nu ne permit să considerăm PDSR un autentic partid social-democrat.

În 1993 PDSR va încerca să devină parte a Internaționalei Socialiste (IS). Cererea a fost respinsă ca urmare a opoziției social-democraților suedezi și a laburiștilor britanici.⁷⁷ PDSR rămânea astfel, în zona gri a partidelor fără o identitate ideologică bine conturată.

În toamna lui 1993 România devine membru cu drepturi depline în Consiliul Europei. Cu toate acestea, e subliniat faptul că țara noastră nu este încă în totalitate aliniată la standardele acestei instituții. Astfel, raportori ai Consiliului se angajează să țină sub observație următoarele criterii: restituirea bunurilor bisericești, învățământul în limba maternă pentru minorități, ameliorarea condițiilor de detenție, respectarea libertății presei etc.⁷⁸

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1993 ne relevă faptul că situația României nu s-a modificat prea mult de la publicarea raportului anterior. Țara continuă să fie un regim democratic semi-prezidențial, iar scorul la cele două categorii rămâne 4, menținându-ne astfel suspendați între zona regimurilor ambigue și cea a democrațiilor electorale.⁷⁹

Dacă 1993 a fost anul apropierei de organizații europene, la începutul anului 1994 se fac primii pași în procesul integrării euroatlantice: pe 26 ianuarie este semnat la Bruxelles documentul primirii României în Parteneriatul pentru Pace al NATO.⁸⁰ În luna mai, reprezentanții ai Consiliului Europei publică un raport în care atrag atenția asupra faptului că în România există o serie de probleme care periclitează definitivarea construirii statului de drept. Documentul „...conține numeroase critici la adresa funcționării mecanismelor democratice și a activității unor instituții (Poliția și SRI), sistemul judecătoresc, mass-media, administrația locală și centrală, bisericile, sindicatele etc.).”⁸¹

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1994 susține în continuare că România este o țară parțial liberă. Scorul la prima categorie rămâne 4, în timp ce la cea de-a doua devine 3 (îmbunătățire provocată de adoptarea unei legi care reforma funcționarea Poliției).

Pe 24 februarie 1995 guvernul decide înființarea Comisiei pentru elaborarea strategiei de integrare europeană, care avea să fie condusă de academicianul Tudorel Postolache, precum și a Comitetului interministerial pentru integrare europeană.⁸² Pe 21 iunie, liderii partidelor parlamentare vor semna „Declarația de la Snagov”, în care se afirmă că obiectivul „...strategie națională al aderării României la Uniunea Europeană constituie un punct nodal al solidarităților și convergențelor forțelor politice și sociale ale țării...”⁸³. În ziua următoare, pe 22 iunie, România devine în mod oficial țară candidată pentru aderarea la UE.⁸⁴

În mod evident, era imposibil de spus cu certitudine în acel moment dacă liderii PDSR chiar erau în mod sincer determinați să ducă până la capăt procesul a cărui fundație o așezaseră sau nu. Privind retrospectiv însă, putem spune fără teama de a greși că acel moment reprezintă, cel puțin din punct de vedere simbolic, momentul ieșirii României din zona regimurilor hibride. Sigur, unele probleme din cele menționate în raportul Consiliului Europei persistau, și rapoartele Freedom House ne plasau în mod constant în zona regimurilor ambigue. Cu toate acestea, lansarea, care părea și avea să fie irevocabilă, a demersului de integrare europeană, oferea garanția accederii în clubul democrațiilor liberale. Confirmarea faptului că tranziția chiar avusese loc nu putea veni, conform lui Przeworski, decât în momentul

realizării alternanței. Dar pentru ca alternanța să aibă loc, și tranziția, în marea majoritate a cazurilor, trebuie să se fi produs anterior.

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1995 consideră că România rămânea parțial liberă, având scoruri de 4, respectiv 3, la cele două categorii. Autorii subliniau că România reușise să obțină o oarecare stabilitate economică, și că ritmul creșterii PIB-ului se întetșise, dar în același timp menționau că persistă unele probleme legate de respectarea drepturilor minorităților naționale. Se face referire la influența nefastă a partidelor ultranaționaliste, specificându-se faptul că între PDSR și PRM colaborarea s-a încheiat spre finalul anului.⁸⁵

Anul 1996 este, înainte de toate, anul alegerilor locale, parlamentare și prezidențiale, ultimele două provocând prima alternanță la guvernare din istoria postdecembristă a României. Acel „uneven playing field” construit de FSN în 1990 se transformase aproape în totalitate într-un „level playing field”.

Parlamentarele și prezidențialele au loc în luna noiembrie, și ne arată că acel „uneven playing field” construit de FSN în 1990 se transformase aproape în totalitate într-un „level playing field”. La primele, victoria CDR în fața PDSR este impresionantă: 30,17% versus 21,52% (Camera Deputaților) și 30,70% versus 23,08% (Senat)⁸⁶. Această victorie este dublată de cea a lui Emil Constantinescu din turul secund al alegerilor prezidențiale.

Așa cum am arătat de-a lungul acestei secțiuni, liderii FSN/FDSN/PDSR au comis numeroase abuzuri și au avut multe acțiuni, voluntare sau nu, care au îngreunat democratizarea și liberalizarea României. Trăgând linie însă, putem spune că prima alternanță la guvernare a fost posibilă nu în pofida, ci și din cauza acțiunilor lor. Și la aceste acțiuni aș include atât unele pozitive (adoptarea unei noi legi fundamentale, a unui cadru legal adecvat unei democrații liberale, începerea procesului de integrare europeană etc.), cât și unele negative, legate în special de gestionarea crizei economice și sociale, care a dus la erodarea popularității partidului și a permis opoziției să obțină suficient sprijin electoral pentru a ajunge la guvernare.

Raportul Freedom House despre respectarea drepturilor politice și civile în lume pentru anul 1996 confirmă faptul că România a devenit o țară complet liberă. Scorul în ceea ce privește drepturile politice a ajuns la 2, un scor care permite încadrarea unui stat în categoria democrațiilor liberale. La drepturi civile scorul rămânea 3, indicând faptul că încă mai era loc pentru progrese.⁸⁷

IV. Concluzii

Într-o perioadă de șapte ani, România a fost, pe rând, regim autoritar închis, regim autoritar electoral hegemonic, regim hibrid atipic cu caracteristici de democrație delegativă, și, în cele din urmă, democrație liberală. S-a datorat această evoluție, în primul și în primul rând, așa cum spun Levitsky și Way, prezenței unor factori constrângători externi? Cu siguranță influența occidentală a fost foarte importantă pentru reușita procesului de democratizare și liberalizare a României, însă ar fi o eroare să îi supraestimăm rolul. Construind o paralelă cu discuțiile despre cauzele care au stat la baza prăbușirii regimurilor comuniste, putem spune că supraestimând acest rol, am comite aceeași eroare pe care o comit cei care spun că esențiale pentru sfârșitul Războiului Rece au fost acțiunile unor lideri precum Ronald Reagan, Margaret Thatcher sau Papa Ioan Paul al II-lea, subestimând astfel importanța acțiunilor unor personalități precum Mihail Gorbaciov sau Lech Walesa.

Fareed Zakaria are în articolul său o observație foarte interesantă, legată de felul în care Boris Elțin și-a pus amprenta asupra construirii unui nou tip de regim în Rusia postsovietică: „Începând cu războiul din Cecenia și ajungând la programele lui economice, Elțin a arătat o constantă lipsă de interes pentru procedurile și limitele constituționale. E posibil ca el să fi fost în adâncul inimii un democrat liberal, dar acțiunile sale au creat o super-președinție ru-sească.”⁸⁸ În opinia mea, Ion Iliescu poate fi văzut ca o imagine răsturnată a lui Boris Elțin. Fostul președinte afirmă că: „Sunt un om de stânga, nu neg și nu-mi reneg trecutul. Mi-l asum, cu toate ale lui. Dar nimeni nu-mi poate reproșa lipsa bunei-credințe în ceea ce am făcut. Și nici faptul că nu aș fi evoluat, că nu aș fi învățat din lecțiile pe care viața și oamenii mi le-au dat. (...) Retrospectiv vorbind, am învățat democrația la locul de muncă.”⁸⁹ Iliescu a învățat într-adevăr unele din lecțiile democrației, însă nu pe toate. Chiar și în anii trecuți a arătat că încă mai are probleme în a înțelege faptul că protestele pașnice sunt o parte esențială a unui regim democratic, numindu-i pe cei care protestau „băieții din piață, săracii”⁹⁰ sau agenți ai anarhiei⁹¹. Poate că, folosind formularea lui Zakaria, Ion Iliescu a rămas în adâncul inimii comunist. Însă cert este că, spre deosebire de Elțin, el a pus umărul la construirea unui sistem politic ce, în pofida tuturor imperfecțiunilor sale, rămâne unul democratic.

În ceea ce privește evoluția identității ideologice a FSN/FDSN/PDSR, este clar că adoptarea doctrinei social-democrate a fost una completă doar pe hârtie. Ion Iliescu susține că el a dorit preluarea modelului social-democrat suedez.⁹² Sigur, o parte a societății și o bună parte a partenerilor externi nu au văzut cu ochi buni o asemenea idee. Însă unul din cele mai mari obstacole în calea preluării acestui model a fost reprezentat chiar de acțiunile partidului, și a celor care îl conduceau.

Așa cum observa și Zakaria, România a avut o tranziție mult mai complicată și mai anevoioasă decât alte țări din regiunea noastră, precum Polonia, Ungaria sau Republica Cehă. Asta în primul și în primul rând pentru că prăbușirea comunismului a fost violentă, nu negociată. Am vorbit mai sus de rolul factorilor externi și de rolul jucat de președinte și de partidul pe care îl conducea. Însă poate că momentul originar din decembrie 1989 este cel care a modelat în modul cel mai profund evoluția României din cei șapte ani pe care i-am analizat. Chipul ideologic al partidului postcomunist, relațiile dintre cei aflați la putere și cei din opoziție, gradul de coeziune socială, toate ar fi arătat diferit, într-o mai mare sau mai mică măsură, dacă România nu ar fi pășit pe calea democratizării trecând printr-un botez al focului.

Note

¹ Zakaria Fareed, „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 1997, 76, 6.

² Kis János (2014). Illiberális demokrácia nem létezik [Illiberal Democracy Does Not Exist] Hvg.hu, November 24., available at http://hvg.hu/velemeney/20141124_Kis_Janos_illiberalis_demokracia_nem.

³ Puddington Arch (ed.), *Freedom in the World 2017: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, Rowman and Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2018, pp. 425-426.

⁴ Zakaria Fareed, op. cit., p. 22.

⁵ Ibidem, p. 23.

⁶ Idem.

⁷ Ibidem, p. 30.

⁸ Ibidem, p. 35.

⁹ O'Donnell Guillermo, „Delegative Democracy”, *Journal of Democracy*, Volume 5, Number 1, January 1994, p. 55.

¹⁰ Ibidem, p. 56.

- ¹¹ Ibidem, p. 59.
- ¹² Ibidem, pp. 59-60.
- ¹³ Ibidem, p. 60
- ¹⁴ Ibidem, pp. 60-61.
- ¹⁵ Ibidem, p.62.
- ¹⁶ Diamond Lary Jay, „Thinking about Hybrid Regimes”, *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2, April 2002, pp. 21-22.
- ¹⁷ Ibidem, p. 24.
- ¹⁸ Ibidem, p. 26.
- ¹⁹ Ibidem, p. 28.
- ²⁰ Ibidem, p. 32.
- ²¹ Ibidem, p. 30.
- ²² Ibidem, pp. 33-34.
- ²³ Schedler Andreas (ed.), *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, Lyenne Rienner Publishers, 2006, Introduction: Andreas Schedler – The Logic of Electoral Authoritarianism, p. 2.
- ²⁴ Ibidem, p. 3.
- ²⁵ Ibidem, p. 4.
- ²⁶ Ibidem, p. 5.
- ²⁷ Ibidem, p. 10.
- ²⁸ Ibidem, p. 11.
- ²⁹ Levitsky Steven, Way Lucan A., *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 12.
- ³⁰ Ibidem, p. 87.
- ³¹ Ibidem, pp. 87-88.
- ³² Ibidem, p. 97.
- ³³ Ibidem, p. 98.
- ³⁴ Ibidem, p. 99.
- ³⁵ Ibidem, pp. 100-101.
- ³⁶ Iliescu Ion, *Fragmente de via?ă ?i de istorie trăită*, editura Litera, Bucure?ti, 2011, p. 78.
- ³⁷ Stoica Stan, *România după 1989: Enciclopedie de istorie*, editura Meronia, Bucure?ti, 2010, p. 27.
- ³⁸ Ibidem, p. 30.
- ³⁹ http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Frontul_Salv%C4%83rii_Na%C5%A3ionale, consultat pe 27.05.2018.
- ⁴⁰ Stoica Stan, op. cit., p. 30.
- ⁴¹ http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Consiliul_Provizoriu_de_Uniune_Na%C5%A3ional%C4%83, consultat pe 17.05.2018
- ⁴² Stoica Stan, op. cit., p. 32.
- ⁴³ Ibidem, p. 368.
- ⁴⁴ Levitsky Steven, Way Lucan A., op. cit., p. 13.
- ⁴⁵ Ibidem, p. 98.
- ⁴⁶ Stoica Stan, op. cit., p. 349.
- ⁴⁷ Iliescu Ion, op. cit., pp. 108-109.
- ⁴⁸ <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/justitie/incepe-procesul-mineriada-dupa-27-de-ani-742137>, consultat pe 28. 05. 2013.
- ⁴⁹ Stoica Stan, op. cit., p. 35.
- ⁵⁰ <https://www.hrw.org/news/2017/10/12/spain-police-used-excessive-force-catalonia>, consultat pe 28.05.2018.
- ⁵¹ Stoica Stan, op. cit., p. 35.
- ⁵² De Montbrial Thierry, *Jurnal românesc – Journal de Roumanie*, traducere de Doina Romanenko, editura RAO, Bucure?ti, 2012, p. 26.
- ⁵³ Ibidem, p. 16.
- ⁵⁴ Ibidem, p. 27.
- ⁵⁵ Stoica Stan, op. cit., pp. 36-37.

⁵⁶ McColm Bruce R., *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1990–1991*, Freedom House, New York, 1991, pp. 310-313.

⁵⁷ Stoica Stan, op. cit., p. 41.

⁵⁸ http://stiri.tvr.ro/istoria-psd-pestes-20-de-ani-de-congrese-despartiri-si-aliante_29530.html#view, consultat pe 28.05.2018.

⁵⁹ Stoica Stan, op. cit., p. 46.

⁶⁰ Ibidem, p. 47.

⁶¹ Ibidem, p. 48.

⁶² Iliescu Ion, op. cit., p. 134.

⁶³ Stoica Stan, op. cit., p. 366.

⁶⁴ http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1253, consultat pe 29.05.2018.

⁶⁵ McColm Bruce R., *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1991–1992*, Freedom House, New York, 1992, pp. 381-384.

⁶⁶ <https://www.literaturadeazi.ro/rubrici/istorie-recenta-anii-90/fsn-a-murit-traiasca-fsn-495>, consultat pe 29.05.2018

⁶⁷ Stoica Stan, op. cit., p. 52.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Stoica Stan, op. cit., p. 54.

⁷⁰ Ibidem, p. 332.

⁷¹ Ibidem, pp. 349-350.

⁷² Ibidem, p. 56.

⁷³ http://adevarul.ro/news/politica/patrulaterul-rosu-seintoarce-1_545910960d133766a888fee5/index.html, consultat pe 30.05.2018.

⁷⁴ McColm Bruce R., *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1992-1993*, Freedom House, New York, 1993, pp. 421-424.

⁷⁵ Stoica Stan, op. cit., p. 59.

⁷⁶ Ibidem, p. 61.

⁷⁷ Coman Ramona, *Europeanisation et cooperation paneuropeenne des partis politiques. Une perspective roumaine*, Editura Universității din București, București, 2005, pp. 102-103.

⁷⁸ Stoica Stan, op. cit., p. 63.

⁷⁹ Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1993-1994*, Freedom House, New York, 1994, pp. 465-468.

⁸⁰ Stoica Stan, op. cit., p. 66.

⁸¹ Ibidem, p. 67.

⁸² Stoica Stan, op. cit., p. 74.

⁸³ Iliescu Ion, op. cit., p. 295.

⁸⁴ Stoica Stan, op. cit., p. 76.

⁸⁵ Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995-1996*, Freedom House, New York, 1996, pp. 390-392.

⁸⁶ Ibidem, p. 335.

⁸⁷ Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995-1996*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1997, p. 418.

⁸⁸ Zakaria Fareed, op. cit., p. 34.

⁸⁹ Iliescu Ion, op. cit., pp. 6-7.

⁹⁰ <http://www.ziare.com/rosia-montana/stiri-rosia-montana/iliescu-despre-rosia-montana-baietii-din-piata-saracii-nu-stiu-mare-lucru-1255979>, consultat pe 31.05.2018.

⁹¹ <http://www.mediafax.ro/politic/fostul-presedinte-ion-iliescu-protestele-efectul-incitarii-pe-care-a-facut-o-iohannis-care-a-provocat-aceasta-anarhie-16149468>, consultat pe 31.05.2018.

⁹² Iliescu Ion, op. cit., p. 6.

Referințe

- Coman Ramona, *Europeanisation et cooperation paneuropeenne des partis politiques. Une perspective roumaine*, Editura Universității din București, București, 2005.
- De Montbrial Thierry, Jurnal românesc – Journal de Roumanie, traducere de Doina Romanenko, editura RAO, București, 2012.
- Diamond Lary Jay, „Thinking about Hybrid Regimes”, *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2, April 2002.
- Iliescu Ion, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, editura Litera, București, 2011.
- Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1993–1994*, Freedom House, New York, 1994.
- Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1994–1995*, Freedom House, New York, 1995.
- Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995–1996*, Freedom House, New York, 1996.
- Karatnycky Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995–1996*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1997.
- Levitsky Steven, WAY Lucan A., *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- McColm Bruce R., *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1990–1991*, Freedom House, New York, 1991.
- McColm Bruce R., *Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1991–1992*, Freedom House, New York, 1992.
- McColm Bruce R., *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1992–1993*, Freedom House, New York, 1993.
- O’Donnell Guillermo, „Delegative Democracy”, *Journal of Democracy*, Volume 5, Number 1, January 1994.
- Puddington Arch (ed.), *Freedom in the World 2017: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, Rowman and Littlefield Publishers Inc. , Lanham, 2018.
- Schedler Andreas (ed.), *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, Lyenne Rienner Publishers, 2006, Introduction: Andreas Schedler – The Logic of Electoral Authoritarianism.
- Skrzypek Ania, *Europe, Our Common Future*, FEPS – Foundation for European Progressive Studies, Belgium, 2013.
- Soare Sorina, „Le role de l’Internationale Socialiste et du Parti du Socialistes Europeens dans l’investiture democratique des sociaux-democraits roumains”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, volumul II, nr. 4, 2002.
- Stoica Stan, *România după 1989: Enciclopedie de istorie*, editura Meronia, București, 2010.
- Zakaria Fareed, „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 1997, 76, 6.

Surse Web

- <http://hvg.hu/>
- <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>
- <http://www.bbc.com/>
- <https://press.anu.edu.au/>
- http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Enciclopedia_Rom%C3%A2niei
- <http://www.criticatac.ro/>
- <https://www.digi24.ro/>
- <https://www.hrw.org/>
- <http://stiri.tvr.ro/>
- <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.home?idl=1>
- <https://www.literaturadeazi.ro/>
- <http://romania-on-line.net/>

<http://evz.ro/>.

<http://adevarul.ro/>.

<https://www.theguardian.com/international>.

<http://www.ceeidentity.eu/>.

<http://www.ziare.com/>.

<http://www.mediafax.ro/>.